म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय निबंध
सं. क्र. १८२६

सन १८७० १८७०

आंभेर

म. ग्रं. सं. ठाणे
विषय निबंध
सं. क्र. १८२६

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे. स्थलांतर
क्रमांक .... दि. ८.१.१.६.४
आ.क्र. १८२६ नों. दि. १६।६।००

ग्रंथ संग्रहालय
१०७०८२
शाखा

मारुतीची भक्ति कां करावी ?

—**—

ईश्वर भक्त परायण गृहस्थ हो! आपण मारुती भक्त अहांत, आपल्या गांवांत मारुतीचें देवालय आहे, मारुतीचें पूजन व दर्शन आपण करीत असता, त्यास शेंदूर चर्चून करीत असता, कोणी रुईच्या पानांच्या, कोणी उडदाच्या वड्यांच्या माळा घालून त्यास नवस करतात, कोणी शनवारीं उपोषण करतात व कोणी त्याची जयंती करून उत्साह ही करतात. परंतु असें करण्या पासून लोकांस जें फल मिळावें तें मिळत असल्याचें आढळत नाहीं. याचे भक्तीपासून सत्य, स्वामिभक्ति, दीर्घ उद्योग, शौर्य इत्यादि गुण उत्पन्न झाले पाहिजेत ते होत नाहींत. उलट प्रकार मात्र जास्त दृष्टीस पडत आहे, या मुळें लोकांचा विश्वास नाहींसा होत चालला आहे. पूज्यता अगदींच लय पावली आणि पापाचरण, घातपात, इत्यादि दुष्कृती वाढत चालली; तेव्हां आपण भक्ति करण्यांत चुकत आहींत अथवा हा देवच नाहीं असें मानलें पाहिजे. जर हा देव नाहीं असें ठरेल तर याची भक्ति कां करावी? असा प्रश्न होणें सहजीं आहे. मी म्हणतों तो देवावतार आहे. आपले पुराणशास्त्रकारही तो रुद्रावतार आहे असेंच म्हणतात. तें योग्य आहे, सरळ आहे व सप्रमाणही आहे. आपणास अनुभव येत नाहीं, याचें कारण हेंच कीं, त्याचें चरित्र लो

क विसरलें. पूजा करतांना, भजन करतांना अथवा प्रार्थना
करतांना मारुतीचा पराक्रम, परोपकारबुद्धी, दुष्टांचे हनना
र्थ प्रयत्न आणि सुष्टास सहाय्य करण्यांत त्याची तत्पर
ता कितपत होती हें मनांत आणण्याचें भान राहीनासें झा
लें—नाहीं नाहीं—समजेनासें झालें. यामुळें दुष्परिणाम घ
डत आहेत. हा प्रकार नाहींसा होऊन अज्ञान लोकांस
मार्ग कळावा आणि त्यांनीं त्याचें चरित्र ऐकण्या पासून
फायदा करून घ्यावा म्हणून हें लहानसें चरित्र सांगण्या
स सुरुवात करतों. तें आपण लक्ष देऊन ऐकाल, त्याचें
मनन कराल, एकाग्र चित्तानें मारुतीची मूर्ति मनांत आ
णाल, आणि त्याचे आंगचे सर्व गुण आणि पराक्रम अंतः
करणावर वठवून त्या प्रमाणें क्रिया कराल अशी मी आशा
करतों.

याला मारुती ह्मणतात, हनुमान ह्मणतात, बलभीम ह्म
णतात व कोणी हनुमंतही ह्मणतात. हीं अशीं नांवें कां
व केव्हां पडलीं हें चरित्र ऐकतांना आपल्या लक्षांत ये
ईलच. याचा पिता केसरी आणि माता अंजना हीं होत.
केसरी हा गोकर्ण पर्वतावर रहात असे. हा मोठा शूर अ
से, पराक्रमी असे व ऋषि सेवेस सादर असे. शंबसादन
नांवाचा एक राक्षस मोठा बळाढ्य होता परंतु महाजन
पीडक होता. त्याच्या पासून अनेक ऋषीस पीडा झाली.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय
नं० ९८
ठाणे सन १८९

त्यांचीं सत्कर्मे निर्वेधपणानें चालेनाशीं झालीं. यामुळें
त्यांनीं केसरीस सांगितलें कीं, हा दुष्ट, परपीडक राक्षस
आहे याचा संव्हार करून सर्वांस सुखी करावें. केसरीनें
ऋषीआज्ञा वंद्य मानून राक्षस संव्हारार्थ गेला. राक्षसा
चें आणि याचें तुंबळ युद्ध होऊन राक्षस मारला गेला.
तेव्हां ऋषींस संतोष झाला. आणि त्यांनीं केसरीस आशि
र्वाद दिला कीं, "तुला सुस्वभावी, भगवद्भक्त आणि बला
ढ्य असा एक पुत्र होईल" तेच हे आपले विषय नायक
श्रीमारुती होत. माता अंजना ही कुंजर वानराची कन्या.
ही पुंजिकस्थळी नांवाची अप्सरा होती व शापा मुळें वा
नरी झाली होती. ही तपस्विनी असोन महापतिव्रता होती,
तशीच शूर आणि तेजस्विनी होती. ही एकवेळ पर्वत
शिखरावर बसली असतां वाऱ्याचे योगानें अंगावरील वस्त्र
किंचित उडालें या मुळें तिची कांती उघडी पडली. तें
वायूनें पहातांच मोह पावून तीस आलिंगन देण्याचे इच्छे
नें जवळ आला. तेव्हां ही सती जरा बाजूस होऊन पा
तिव्रत्य तेजानें त्याकडे पाहून ह्मणाली. वायो, "माझ्या पा
तिव्रत्याचा भंग करण्याची इच्छा करूं नको. तुह्मा सार
खे जगहितकरी व पराक्रमी असल्या अमंगल व असत्
कार्यीं नाश पावलें तर ब्रह्माचा कोप होऊन जग ना
श पावेल. तर अनुचित मार्गीं प्रवृत्त होऊं नको." हें ऐ

क्रोध आणि तिरस्कार युक्त भाषण ऐकून वायु शांत झा
ला आणि प्रसन्न मुद्रेनें म्हणाला. "हे पतिव्रते, शुभकार
णी अंजनें, तूं भिऊं नको. तुझें पातिव्रत्य भंग करून म
हत्पापाचें साधन मिळवावें असें आचरण मी करणार नाहीं.
तुझें तेज, औदार्य व जगत् कल्याणेच्छा पाहून मी सं
तोषित झालों आणि तुला वर देतों कीं, तुला मत्तुल्य पर
म पराक्रमी पुत्र होईल." इतका वर देऊन मरुत (वायू)
गुप्त झाला. याचे प्रसादा पासून पुत्र झाला म्हणून त्या
स मारुती असें नांव ठेवलें. दशरथाचे पुत्रकामेष्टीतील
हविर्भाग घारीनें अंजनीचे हातीं टाकला. ही कथा
प्रत्येक हनुमान जयंतीस आपण ऐकत आहांच. ज्यांचीं माता
पितरें, भगवत्भक्त, पराक्रमी, सदाचरणी आणि तेजःपुंज
असतात त्यांचीं मुलें त्यांचे सवाई निपजलींच पाहिजेत.
केसरी, हा आपण हल्लीं आहोंत असा पराक्रमहीन
ता आणि अंजनी आपल्या स्त्रियां प्रमाणें निर्बुद्ध,
आणि अविचारी असती तर तीस अशा महात्म्यांचे प्रसाद
मिळतेना आणि ती खाण्यास काळ आणि धरणीस भार
च पुत्र प्रसवल्या शिवाय राहतीना. असो.

मारुतीचा जन्मकाळ आणि सूर्याचा उदय काल एका
च वेळेस असल्यामुळें सूर्यबिंब हा खाद्य पदार्थ आहे असें
समजून त्यानें तो गृहण करण्यासाठीं उडी मारली. ती

तकी उंच मारली कीं, देवांस भय पडलें. इंद्रास धाक
पडला, आणि सर्व पृथ्वी अंधःकारमय होईल असें वाटूं
लागलें; तेव्हां त्यानें मारुतीस वज्र मारलें तें त्याच्या हनु
वटीस लागुन तो मूर्च्छित पडला. आपण वर दिलेल्या पु
त्राची अशी स्थिति पाहून वायूस राग आला आणि त्या
नें आपली गति आवरली! तेव्हां अर्थातच पहिलें बरें म
रण्याचा प्रसंग आला! इंद्रादि देवांनीं वायूची प्रार्थना क
रून त्यास शांत केलें. मारुतीस सावध केलें आणि वज्रा
पासून इतःपर पीडा होणार नाहीं, असा आशीर्वाद दिला.
त्यामुळें मारुती वज्र देही झाला. नंतर वायूनें मारुतीस
आणून अंजनीचे स्वाधीन केलें आणि इंद्राच्या वज्रानें हनु
वटी तुटल्यामुळें त्याचें नांव हनुमान असें ठेविलें.

मारुती लहान असतां विशेष गोष्टी केल्याचें अथवा
घडल्याचें ग्रंथांतरीं वाचनांत आलें नाहीं, किंवा कोणी हरि
दासानें सांगितल्याचें स्मरणांत नाहीं. तथापि मातुश्री पा
सून भगवत्भक्तीचें बरेंच ज्ञान त्यास प्राप्त झालें होतें; व
तीर्थरूपाचे संगती अनेक वनें, उपवनें, गिरिकंदरीं फिरलों
असल्यामुळें धैर्य आणि बळ चांगलें वाढलें होतें. हा जा
त्या बुद्धिमान, त्यांत मातापितरांचें शिक्षण चांगलें, त्यांत
मासादिक असल्यामुळें सुग्रीवानें आणि याचें चांगलें स
ख्य जुळलें होतें. सुग्रीव सैन्यांत मारुतीचा प्रवेश लहान

पर्णीच झाला होता व त्यांतही हा विशेष अचपळ आणि धैर्याचा असल्यामुळें तो यास फारच चहात होता. तथापि सुग्रिवाची समीपता आणि सचीव पदाधिकाऱ्यांत गणना तो चांगला मोठा झाल्यावर झाली असें ह्मणण्यास रामायणांत बराच आधार सांपडतो.

रावणानें सीता चोरिली व रामलक्ष्मण सीतेचा शोध करीत पंपा सरोवरावर आले तेव्हां मारुती ऋष्यमूक पर्वतावर होता. सुग्रीवही तेथेंच होता. पंपा सरोवरावर आलेल्या रामलक्ष्मणास पाहून सुग्रीव साशंक झाला. हे कोण? कोठून आले? आणि कां आले? याची कल्पना त्यास होईना. विचारपूस न करतां त्यांस राहू देणें अथवा जाऊं देणें ही सुग्रिवास बरें वाटेना तेव्हां त्यानें मारुतीस बोलावून सांगितलें कीं, पंपा सरोवरावर हे कोण आले आहेत, व येथें येण्याचें कारण काय? त्यांचा मानस येथें रहाण्याचा आहे अथवा येथून पुढें कोठें जाण्याचा आहे? वगैरे सर्व तपास करून ये आणि येतांना त्यांची शक्ति आणि पराक्रम याचा अदमास काढून ये. सुग्रिवाची आज्ञा घेऊन मारुती रामलक्ष्मणाकडे येण्यास निघाला.

मारुती फार चाणाक्ष असल्यामुळें त्यानें प्रथम रुपांतर केलें आणि साध्या पण रसाळ वाणीनें स्तुतिपर भाषणास सुरवात केली. मारुती ह्मणाला—महाराज, आपण कोण व

कोठून आला हें ऐकण्याची आह्मास फार इच्छा आहे. आपल्या मुद्रेवरून आणि राजचिन्हा वरून आपण कोणी तरी राजकुलोत्पन्न थोर पुरुष आहांत असें वाटतें. आपल्या जवळील भव्य आणि सतेज शस्त्रास्त्रावरून आपण मोठे पराक्रमी आहांत असें दिसत आहे. आपण अलंकार भूषणांचा त्याग करून, वल्कलें धारण केलीं आहेत, जटा वाढवून तापसवेष धारण केला आहे तथापि विशेष कारणामुळें हा प्रकार आपण केला असावा असें आपल्या गंभीर, शांत आणि उदार चर्ये वरून दिसतें. तर महाराज, आपण कोण? व येथें कां आलांत हें कृपा करून सांगा. मी इतकें बोलत आहे आणि विचारीत आहे तरी आपण उत्तर देत नाहीं हें काय? असें कां आपलें मनांत आहे कीं, मी आपणाकडे आलों, आपले वृत्त मात्र विचारीत आहे आणि मी आपलें कांहींच सांगत नाहीं; हें शिष्टाचार विरुद्ध आहे, तेव्हां त्यास उत्तर देणें अयोग्य आहे? असेंच असेल तर मी अगोदर आपली हकीकत सांगतो कृपाकरून श्रवण करा. हा जो ऋष्यमूक पर्वत आहे त्याजवर वानरांचा राजा सुग्रीव रहात असतो. त्याचा भाऊ वाली त्यानें याची प्रिय पत्नी नेऊन याजसी सहा महिन्यांनीं युद्ध करीत असतो. या भयानें हा येथें असला आहे. आपणास धनुर्धारी पहातांच त्याचें मन सा

पर्णीच झाला होता व त्यांतही हा विशेष अचपळ आणि धैर्याचा असल्यामुळें तो यास फारच चहात होता. तथापि सुग्रिवाची समीपता आणि सचीव पदाधिकाऱ्यांत गणना, तो चांगला मोठा झाल्यावर झाली असें ह्मणण्यास रामायणांत बराच आधार सांपडतो.

रावणानें सीता चोरिली व रामलक्ष्मण सीतेचा शोध करीत पंपा सरोवरावर आले तेव्हां मारुती ऋष्यमूक पर्वतावर होता. सुग्रीवही तेथेंच होता. पंपा सरोवरावर आलेल्या रामलक्ष्मणास पाहून सुग्रीव साशंक झाला. हे कोण? कोठून आले? आणि कां आले? याची कल्पना त्यास होईना. विचारपूस न करतां त्यांस राहू देणें अथवा जाऊंदेणें ही सुग्रिवास बरें वाटेना तेव्हां त्यानें मारुतीस बोलावून सांगितलें कीं, पंपा सरोवरावर हे कोण आले आहेत, व येथें येण्याचें कारण काय? त्यांचा मानस येथें रहाण्याचा आहे अथवा येथून पुढें कोठें जाण्याचा आहे? वगैरे सर्व तपास करून ये आणि येतांना त्यांची शक्ति आणि पराक्रम याचा अदमास काढून ये. सुग्रिवाची आज्ञा घेऊन मारुती रामलक्ष्मणाकडे येण्यास निघाला.

मारुती फार चाणाक्ष असल्यामुळें त्यानें प्रथम रुपांतर केलें आणि साध्या पण रसाळ वाणीनें स्तुतिपर भाषणास सुरवात केली. मारुती ह्मणाला—महाराज, आपण कोण व

कोठून आला हें ऐकण्याची आह्मास फार इच्छा आहे. आपल्या मुद्रेवरून आणि राजचिन्हा वरून आपण कोणी तरी राजकुलोत्पन्न थोर पुरुष आहांत असें वाटतें. आपल्या जवळील भव्य आणि सतेज शस्त्रास्त्रावरून आपण मोठें पराक्रमी आहांत असें दिसत आहे. आपण अलंकार भूषणांचा त्याग करून, बल्कलें धारण केलीं आहेत, जटा वाढवून तापसवेष धारण केला आहे तथापि विशेष कारणामुळें हा प्रकार आपण केला असावा असें आपल्या गंभीर, शांत आणि उदार चर्ये वरून दिसतें. तर महाराज, आपण कोण? व येथें कां आलांत हें कृपा करून सांगा. मी इतकें बोलत आहे आणि विचारीत आहे तरी आपण उत्तर देत नाहीं हें काय? असें कां आपलें मनांत आहे कीं, मी आपणाकडे आलों, आपले वृत्त मात्र विचारीत आहे आणि मी आपलें कांहींच सांगत नाहीं; हें शिष्टाचार विरुद्ध आहे, तेव्हां त्यास उत्तर देणें अयोग्य आहे? असेंच असेल तर मी अगोदर आपली हकीकत सांगतो कृपाकरून श्रवण करा. हा जो ऋष्यमूक पर्वत आहे त्याजवर वानरांचा राजा सुग्रीव रहात असतो. त्याचा भाऊ वाली त्यानें याची प्रिय पत्नी नेऊन याजसी सहा महिन्यांनीं युद्ध करीत असतो. या भयानें हा येथें बसला आहे. आपणास धनुर्धारी पहातांच त्याचें मन सा

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे.
दि. ...२१.२.५१
...१८२५[१८] ...१५५५०

शंक झालें आहे. त्यास वाटतें वालीनें आपणास याचा वध करण्यास पाठविलें असावें. परंतु आपल्या स्थिति वरून तसा प्रकार तर दिसत नाहीं हें संतोषानें आपणास सांगतों. मी त्याचा सचीव आहे. माझें नांव मारुती. आपण वालीस सहाय्य न करतां सत्पक्षास सहाय्य कराल असा मला भरंवसा आहे.

मारुतीचें हें भाषण ऐकून रामास आश्चर्य वाटलें व आनंदही झाला. रामचंद्र लक्ष्मणास ह्मणाले. वत्सा लक्ष्मणा, ह्या कौपीन धारी बटूचें भाषण ऐकलेसना? हा वानर असोन भाषा किती शुद्ध बोलत आहे! मला वाटतें हा चांगला व्याकरणी आहे. याचें भाषा—माधुर्य, आणि गंभीर विचार पाहून मलातर असें वाटतें कीं, याची माता आणि पिता चांगलीं असोन याचा गुरुही पण योग्यच असला पाहिजे. असे सचीव ज्यापासी आहेत तो धन्य समजला पाहिजे. मारुती हें भाषण ऐकत असतां चकित होऊन त्यास मातेच्या वाक्याची आठवण झाली. जो तुझी गुप्त कौपीन ओळखील त्याचा तू दास हो, मातेनें असें सांगितलें आहे; आणि यांनीं तर ती ओळखिली; तेव्हां हेंच आपलें दैवत तर नसेल? अशा विचारांत मारुती आहे तों लक्ष्मणानें सुग्रिवाशीं सख्य करावें असें रामचंद्राचे मनांत आहे असें जाणून लक्ष्मणानें आपली सर्व हकीकत पंपा सरोवरास येईपर्यंत सांगितली. ती ऐकून मारुती आनंदानें ह्मणाला तु ह्मी दोघेही समदुःखी आहांत, तेव्हां एकमेकांस सहाय्य करण्यांत अंतर करणार नाहीं असें मला वाटतें. कारण समदुःखी एक होऊन जें कार्य करतात तें चांगलल्याच्यानें कधींही होणार नाहीं. तर श्री रामचंद्रा, तूं वचन देत असशील तर मी तुझें आणि सुग्रिवाचें सख्य करून देतों. तो शूर आहे, दृढ निश्चयी आहे, व दीर्घ उद्योगी आहे. तुझी जानकी गिरिकंदरीं असली, समुद्रांत असली, अथवा पाताळांत असली तरी तीस शोधून काढण्याचें सामर्थ्य त्याच्यांत आहे, यांत संशय नाहीं. भावाचे संबधांत हताश झाला आहे, तो भ्याड पणानें झाला नसोन त्या इंद्रदत्त मालेमुळें झाला आहे. मारुतीनें हें भाषण ऐकून रामचंद्रानें सानंद मुद्रेनें वचन दिलें. तेव्हां मारुतीनें आपलें पूर्व रूप धारण केलें व ते तिघेही ऋष्यमूक पर्वतावर आले. नंतर सुग्रिवाचें आणि रामाचें सख्य करून देऊन वालीचें निर्दलन करविलें पति दुःख मुळें वालीची स्त्री तारा अति विव्हळ झाली होतीच व त्यांत सुग्रिवास राज्य मिळाल्यामुळें अंगद उघडा पडला आणि कदाचित् सुग्रीव अंगदाचा नाश करील असें तारेस वाटल्या मुळें तिचा शोकसमुद्र उचंबळून चालला, तेव्हां मारुतीनें तारेस उत्तम उपदेश केला व रामचंद्राकडून तिची सुव्यवस्था करविली. अंगद लहान होता तरी वाली

प्रि-२०८

ने इच्छे प्रमाणें यास युवराजा केलें. मारुतीचें पहिलें कृत्य तें हेंच होय.

पुढें पर्जन्य कालास प्रारंभ झाल्यामुळें सुग्रिवानें राज्योपभोगाशिवाय कांहींच केलें नाहीं. रामानें सुग्रीव सैन्याची चालना केली व मारुती रामसेवेंत मग्न झाला. चातुर्मास्य संपल्या नंतर सीता शुद्धी करितां वानर सर्वत्र पाठविले. त्यांत अंगद, मारुती आणि दहावानर दक्षिणेकडे निघाले.मारुती हा चतुर,बुद्धिवान, धोरणी आणि शूर आहे, सितेचा शोध लावला तर हाच लावील अशी रामचंद्राची खात्री झाली असल्यामुळें त्यानें आपले हातांतील आंगठी मारुतीपाशीं दिली आणि सांगितलें बा मारुते, तुझें कर्तृत्वा वरून आणि उमेदी वरून सितेचा शोध तूच लावशील अन्यास शोध लागणें कठीण आहे. या साठीं ही माझी आंगठी तुजजवळ असूंदे. सितेचा शोध लागला ह्मणजे तू माझा सखा आहेस अशी तीची खात्री पटविण्याचा प्रसंग असल्यास ही दाखिव ह्मणजे तिची खात्री होऊन ती आपली सर्व हकीकत तुला सांगेल. मारुतीनें आंगठी हातांत घेऊन रामचरणीं मस्तक ठेवलें आणि आपल्या कपी गणासह दक्षिण पंथाचा मार्ग धरला.

जातां जातां वाटेंत कंडुक ऋषीचें अरण्य लागलें. त्यांत एक राक्षस बराच बलाढ्य होता. त्यानें या वानर सेनेस कांहीं वेळ त्रास दिला. मारुतीनें प्रथम सौम्य उपायानें

त्याचें परिमार्जन केलें तथापि तो ऐकेना, पुन्हा त्रास देऊं लागला. तेव्हां जास्त कडक उपाय योजला तरी तो शांत होईना, विशेषच त्रास देऊं लागला. अखेरीस रामकार्यार्थ निघालेल्या वानर सेनेचे प्राण हरण करणारा दुष्ट राक्षस मरणासच पात्र आहे असें समजून मारुतीनें उपेक्षा न करितां त्यास आपल्या पराक्रमाच्या झपाट्यांत आणून हें अरण्यच यमपूर केलें!

पुढें बरेच लांब गेल्यावर हेमा अप्सरेची सखी स्वयंप्रभा इची आणि यांची गांठ पडली. स्वयंप्रभेनें यांचें आगत स्वागत फारच उत्तम तऱ्हेचें केलें. इतकेंच नाहीं पण समुद्र तीरा पर्यंतचा पल्ला पोंहचविण्यास मदत केली. या वेळेस इची मदत मिळाली नसती तर यांस फार त्रास होऊन वेळही बराच लागला असता. कारण हें गुन्हा स्थळ मयासुरानें हेमे करतां मुद्दाम तयार केलें होतें आणि तिनें तें इला दिलें होतें. यांतून मार्ग सांपडून जाणें चांगलेंच कठीण झालें होतें. असो! तेथून हे विंध्य पर्वतावर गेले. तेव्हां अंगदास वाटलें आपण इतके दूर आलों, श्रम केले, आणि वेळ दवडला तरी सितेचा पत्ता लागत नाहीं तेव्हां आतां सीता शुद्धीची आशा व्यर्थ आहे. तेव्हां तो सर्वांस ह्मणाला. आपण सुग्रिवाच्या आज्ञेनें निघालों त्यास एक महिना झाला, अद्याप सितेचा थांग

लागत नाहीं! आतां असेंच मावारें जावें तर प्राणांत शिक्षा भागावी लागेल! तेव्हां अन्नपानादि वर्ज करून प्रायोपवेश(?)णांत येथेंच देह अर्पण करावा हें मला बरें वाटतें! तार नांवचा वानर होता तो ह्मणाला असें करण्या पेक्षां स्वयंप्रभेच्या गुहेंत बसावें हे चांगलें. हीं भाषणें ऐकून मारुतीने स्मित हास्य केलें आणि ह्मणाला. इतक्यांतच धैर्य हीन कां होतां? हा समुद्र दुस्तर आहे असें मला वाटत नाहीं. आपण सर्व जर उद्योग करूं तर हा पार तरून जाऊन खचित सीता शुद्धि करूं. असें हातपाय गाळणें हें पौरुषास उचित नाहीं! प्रयत्न करणें हें आपलें कर्तव्य आहे. सीता पृथ्वी फाडून गेली नाहीं. ज्या ठिकाणीं असेल तें ठिकाण आपल्या शक्तिबाह्य असण्याचा संभव नाहीं. तेव्हां इतक्यांतच हताश होऊं नका! धैर्य धरा, बल खर्च करा, युक्ति योजा आणि कोणी करून तरी सीता शुद्धि होईल असा विचार करा.

यांचीं अशीं भाषणें चाललीं आहेत तों संपातीनें यांस पाहिलें. संपाती हा सामान्य नव्हता. मारुती प्रमाणें यानें ही सूर्य मंडला पर्यंत भरारी मारली होती. शिवाय तो चंद्रमा मुनीच्या सहवासानें अध्यात्म विद्येंत प्रवीण झाला होता. संपातीनें ही वानर मंडळी पहातांच हा भक्ष्य चांगला आहे आणि पुरेसाही आहे असें मनांत आणून किरण

…धीत साधीत त्यांजकडे चालला. संपातीस पाहून अंगद…चे धाबें गडाडलें! हे पक्षीराज आपणास गिळणार. असें …टून त्यास फार वाईट वाटलें! तो सर्वांस ह्मणाला. आपण …या कार्यास निघलों तें कार्य न होतां आपण याच्या भ…स्थानीं जाणार हें निःसंशय आहे. जटायूनें रामकार्यार्थ …से आपले प्राण खर्ची घातले तसा योग आपणास येता तरी …गलें झालें असतें! तसा योगायोग येण्याचें हें चिन्ह …हीं, त्यास उपाय काय? अंगदाचें हें निर्वाणीचें भाषण सं…पातीचे कानीं आलें व त्यांत त्याच्या कनिष्ट भ्रात्याचें …ांवही ऐकण्यास सांपडलें तेव्हां त्याचे इच्छेची पहिली दि…शा पालटली. त्यानें अंगदास विचारलें माझ्या प्रिय बं…धूचें स्मरण करणारे तुह्मी कोण? व येथें काय कार्यार्थ आ…लात? संपातीचें हें शांतपणाचें भाषण ऐकून अंगदास बराच धी…र आला. त्यानें सांगितलें हे पक्षिराजा, सीता शुद्धी साठीं सुग्री…वानें आह्मास पाठविलें आहे परंतु तिचा थांग पत्ता लागत …नाहीं. आह्मी तर मरणास तयार झालों आहोंत परंतु जटायू प्र…माणें आह्मास मरण येतें तर चांगलें झालें असतें. असें वाट…ल्या मुळें आह्मी जटायूचें स्मरण केलें. आपण जटायूचे बंधू …आहांत आणि त्यांचें नांव घेतांच सप्रेम अंतःकरणानें अव…लोकन करूं लागलांत यावरून आपण फार थोर आ…हांत यांत संशय नाहीं. आतां आपल्या वृत्तानें आमचें मन शां

त कराल तर फार उपकार होतील. हें भाषण ऐकून संपा
नें आपलें सकल वृत्त सांगितलें व सीता लंकेंत आहे. स
समुद्र तरून गेल्यास तिचा शोध लागेल असेंही सांगितलें
सीता लंकेंत आहे इतका तपास लागला, यामुळें सर्वांस आ
शाला उमेद आली, आणि सीताशुद्धी करून आपण ख
विजयी होऊं असेंही सर्वांस वाटलें. मग अंगदानें कोणांत कि
बळ आहे ह्मणून प्रश्न करतांच, गज, गवाक्ष, शरभ, इत्या
वानर मंडळी पुढें आली आणि कोणी दहायोजनें उडी
रीन, कोणी वीस कोणी तीस योजनें उड्डाण करूं असें
लागले. शेवटीं जांबवानावर प्रश्न आला तेव्हां तो म्ह
ला, मी आतां वृद्ध झालों आहे आतां माझ्यानें फार उ
ण करवणार नाहीं तरी आतां नव्वद योजनांचे वर कांहीं जा
उडी मारवेल असें मला वाटतें. अंगद ह्मणाला मी शंभर यो
नें उडेन पण परत येववेलच असें निश्चयात्मक सांग
नाहीं. शेवटीं जांबवान ह्मणाला तू सर्वांचा नियामक आ
स तेव्हां तूं जाऊं नये. तेथें जाण्यास आणि कार्य कर
स योग्य कायते ते गृहस्थ, ते पहा! दूर कसें मौन धरून मौ
पहा त बसले आहेत. त्यांची विनवणी केल्या शिवाय हें
गावयाचें नाहीं तर चला आपण तिकडेच जाऊं. असें म्हणू
अंगद आणि जांबवंत मारुतीकडे गेले, आणि जांबवंत मा
तीस म्हणाला. हे महाबले हनुमंता, आपण येथपर्यंत म

मारली आणि आपल्या सुदैवानें, कां रामप्रसादानें सीते
शोधही लागला, पण पुढील कार्य करणें तें तुजवांचून
णार नाहीं; तर हे वायुसुता बलवंता आतां पुढील का
करून सर्वांचे प्राणरक्षण तुजवांचून कोण करील? तूं
र आहेस, पराक्रमी आहेस आणि चतुरही आहेस, तर तूं
तिची शुद्धी करून लौकर परत ये.

जांबवंताचें भाषण सुरू असतांच मारुतीस स्फुरण चढ
. अटीवजेठी प्रमाणें बाहू स्फुरण पावूं लागले, स्वरूप
ग्र दिसूं लागलें, त्याचे कांतीवर पराक्रमाची छाया इत
पडली कीं, हा एका क्षणांत ब्रह्मांड खळवळून सोडी
कीं, काय असें वाटलें! जांबवंताचे भाषणास तथास्तु म्ह
न मारुतीनें उत्तर दिलें आणि उभा राहिला, व हृदयस्थ
सोन सर्व व्यापी जो परमात्मा त्याच्या चराचर विभूती
नमस्कार करून जें उड्डाण केलें तें मैनाक पर्वता पर्यंत
! पर्वताची इच्छा मारुतीनें कांहीं फल आहार करून वि
श्रांती घ्यावी अशी होती व सागरानें तसें त्यास सांगित
लेंही होतें परंतु ज्या रामकार्यार्थ आपण निघालों आहोंत
तें केल्या शिवाय खाणें इष्ट नाहीं म्हणून मारुतीनें पर्वता
चे उपकार मानून पुढें गमन केलें. मारुती बलवान व चतुर
आहे अशी कीर्ति देवांत पसरली, त्याचें सत्यमिथ्यत्व पहा
ण्या करितां सुरसा नामक स्त्री पाठविली. तिनें मार्गांतच

मारुतीस अडविलें आणि म्हणाली कीं, माझे मुखांत प्र
कर. मारुती म्हणाला तू ह्मणतेस तसें केलें असतें परंतु
सीता शुद्ध्यर्थ निघालों आहे तर तीस भेटून तिचा निरो
रामास कळविल्या वांचून मला थांबतां येत नाहीं. सुरसे
त्यानें न ऐकतां जबडा पसरला, मारुतीनें तिचे पेक्षां
मोठा केला, तिनें आणखी मोठा केला, यानेंहि तिजपेक्षा
मोठा केला, तिनें आणखी वाढविला तेव्हां असें करण्यांत
छ दवडणें चांगलें नाहीं ह्मणून मारुतीनें लहान रूप घेऊन
टकन् तिचे मुखांतून बाहेर निघून तिला नमस्कार केला. आ
आतां जातों आज्ञा दे असें ह्मणाला हें पाहून ती संतोष पा
ली आणि ज्या अर्थी तू बलवान चतुर व स्वा
कार्य दक्ष आहेस; त्या अर्थी तुझा जय असो येथून मा
ती पुढें चालला असतां, त्याची भव्य आणि विस्तीर्ण
या समुद्रावर पडली. ती कश्यपाची कन्या, हिरण्यकश
पी भगिनी व विप्रचित्ति दानवाची स्त्री इनें आकर्षून घेतली
त्यामुळें मारुती समुद्रांत पडला तेव्हां त्यानें तिचा वध
रून लंका गाठली.

मारुती लंकेजवळ आला तों संध्याकाळ झाला होता
थोड्याच वेळानें चांगलें चांदणें पडलें तेव्हां आंत शिर
लागला. तों लंका देवीनें अडविलें. त्यानें प्रथम शांत पण
नेंच आंत जाण्याचा प्रयत्न केला पण निष्फळ झाला.

तेव्हां त्यानें तिचा पराभव करून आंत प्रवेश केला. लंके
ची अवर्णनीय शोभा पाहून मारुतीस आश्चर्य वाटलें. अने
क राजमार्ग पाहिले, मोठ्या भव्य सुशोभित आणि सुंदर
इमारती एक सारख्या असलेल्या पाहिल्या, अति विस्तीर्ण
आणि अति उंच अशीं गोपुरें पाहिलीं, मोठ मोठ्या बागा,
राया, वनें, उपवनें, क्रीडास्थानें पाहिलीं, कोशागारें पाहिलीं,
पानगृहें, शस्त्रास्त्रगृहें, पाहिलीं. तसेंच गज, वाजी, रथ,
पदाति इत्यादिकांची स्थळें पाहिलीं. रावणाचा अति विस्तीर्ण,
सुशोभित, आणि समृद्ध वाडा पाहिला, आणि कदाचित
जानकी येथें असेल ह्मणून आंत प्रवेश केला. आंतील
मनोहर आणि सुव्यवस्थित रचना पाहून मारुतीस संतोष
आणि क्रोध हे उत्पन्न झाले. असें पहात पहात शेज
गृहांत गेला, तों तेथें रावण आणि मंदोदरी निद्रिस्त अस
लेली पाहिली. तेव्हां त्यास वाटलें कीं, सीता संपातीनें
सांगितल्या प्रमाणें अशोक वनांतच असेल तर तिकडे जाऊ
न प्रथम शोध करावा हें चांगलें. असें मनांत येतांच मारु
ती अशोक वनांत निघून गेला.

रावणा सारखा वेदाचे भाग करणारा, देवा सारख्या
पासून सेवा घेणारा, नवगृहाच्या पायऱ्या करणारा, शंकरा
सारख्यास प्रसन्न करणारा, चौदा चौकड्यांचें राज्य, मंदोदरी
सारखी सुरूप आणि महा पतिव्रता स्त्री असतां परस्त्रीचे

नादानें सर्वांस अनरावा हें केवढें आश्चर्य! " दैव
आणि कर्म नेतें " तें हेंच आणि असेंच. असो, मारु
अशोक वनांत जाऊन पहातों तों तेथेंही त्यास अनेक मंदि
अनेक वापी, व फलपुष्पाच्छादित लक्षावधी वृक्ष ग
चुंबित गेलेले दिसले. जिकडे पाही तिकडे रमणीय शो
दिसे. अगोदर लंका पाहूनच मारुतीस विस्मय झा
होता, त्यांत ही वनश्री पाहून त्याच्या विस्मयांत जास्त
भर पडली. असो, अशी वन शोभा पहात पहात मारु
चालला आहे तों एका सिसवाच्या वृक्षाखालीं अ
राक्षसिनीं भोंवती असोन, मध्यें पीतवस्त्र परिधान केले
मुक्त केशा, रामानें जिचा ध्यास घेतला आहे व आप
जिला शोधीत आहों ती कृशांगी, दुःखित व ध्यान
अशी दिव्य स्त्री पाहिली. तिचें अप्रातिम तेज पण दुःखि
मुद्रा पहातांच सीता हीच असली पाहिजे अशी मा
तीची खात्री झाली. अशा गुणवती, रूपवती, आणि प
व्रता स्त्री बद्दल रामास शोक होणें अगदीं यथार्थ आ
असेंही त्यास वाटलें. कां वाटणार नाहीं? ही लाव
खाणी नसती, रासवट स्त्रिया प्रमाणें असती तर रावण
इतका उपद्व्याप करून स्त्रीहरणाचें जबरदस्त पात
सहन कां केलें असतें? असो, अशा विचारांत वायुपु
आहे तों प्रभात समयाचा संधी अला.

कामी जनांचें आणि रजनीचें हाडवैर असावयाचेंच.
ग ती कितीही सुखकर असो, फलद्रुप असो, अथवा
ांतिकर असो. त्याप्रमाणेंच रावणाची ती हाडवैरी झाली
ती. श्रीरामाचे आणि रात्रीचें तरी या सीतावियोगा
ळें असेंच बनत नव्हतें. राम, हा सीते! हा सीते! ह्मणून
ोक करी आणि रावण, हे लावण्य लतिके, हे मृगनयने
ीते ह्मणून ध्यास घेई. एकंदरींत दोघांची तळमळ एक,
ाशा एक व हेतूही एकच पण अधिकार मात्र निराळे.
तिच्या ध्यासामुळें रावणास चैन नाहीं, झोंप नाहीं
श्रांति नाहीं. सर्वरात्र विवंचना कायती सीतेच्या लाभाची
ज कांहीं तरी नवी कल्पना योजावी आणि उजाडलें
हीं तो राक्षस राक्षसिनींचे रटांबळ घेऊन अशोकवनांत
वें! ती फसली ह्मणजे परत जावें! पुन्हां दुसरें दिवशीं
हिले पाडे पढोपंचावन आहेतच! मारुती या कल्पना
रंगांत गुंततो न गुंततो तों रावण अनेक स्त्रियांचा घोळका
ऊन जानकीकडे येत आहे असें अंजनी सुतानें पाहून
चार केला कीं, हा येऊन काय करतो तें पाहूं आणि
तर आपण काय करावयाचें तें करूं. असें केल्यानें दोन
न कार्यें होतील. एक रावणाचें स्त्री लंपटत्व कळेल
णि तें कळलें ह्मणजे त्याचें अवसान समजेल. दुसरें
नकीचे पातिव्रत्य संबंधानें संशय अथवा कल्पना करण्याचें

अगत्य नाहीं. आणि तिसरें, रामचंद्रास परत निरोप स तांना समक्ष पाहिलेला प्रकार चांगला सांगतां येई मारुतीचे हे विचार चालले आहेत तों रावण येऊन पोहोंचल रावणा शिवाय या घोळक्यांत शंकूकर्ण कायतो पु होता. रावणास पहातांच जानकीनें त्याजकडे पाठ विली. सितेनें वश व्हावें ह्मणून रावणानें आपल्या ऐ र्याचें वर्णन केलें पण व्यर्थ, पराक्रमाचें वर्णन केलें व्यर्थ, अगाध ज्ञानाचें वर्णन केलें पण सर्व व्यर्थच झा शेवटीं विनवणी केली, प्रार्थना केली, जंग जंग प डले तरी तेंही सर्व व्यर्थच गेलें! जानकीनें, हें महापातक करण्या बद्दल ही पुष्कळ बोध केला, समजुतीचे मा सांगितलें, निर्भर्त्सना करून सांगितलें पण त्यास विन काळानें ग्रासिलें असल्यामुळें जानकीचे सर्व श्रम डावरील पाण्याचे रेषेप्रमाणें मोबदला झाले! रावण ऐके आणि जानकी बधेना. अशा झटापटी बराचवेळ हो रावण निकरावर आला आणि त्यानें निर्वाणीचें सां सांगितलें कीं, तू केलेली निर्भर्त्सना माझ्या अंतःकरण इतका संताप करते कीं, त्याबरोबर तुझे तुकडे उड असें वाटतें व ते करणें मला अशक्य नाहीं परंतु तुझें मो रूप आणि माझी प्रीति एक झाल्यामुळें माझे हात द लिंगनास मात्र धजावतात! आतां दोन महिन्यांचे अ

तूं जर माझे मनोरथ पूर्ण करणार नाहींस तर तुला इहलोकचा बिछाना गुंडाळून जावें लागेल आणि तुझा देह माझे सकाळचे बाळवाटींत पचविला जाईल हें खूप ध्यानांत ठेव. हें भाषण ऐकतांच जानकी, नुकतीच कात टाकलेल्या नागिणी सारखी चवताळिली! ! तिनेंही हा दशशीर, क्रूरतेनें आपला प्राण घेईल हें मनांत न आणतां त्यास अगदीं कुत्र्या निपट केला. तेंव्हांच रावणानें सितेवर शस्त्र उचललें; पण धान्य मालिनीनें रावणास आवरल्या मुळें तो दुर्धर प्रसंग राम रावण युद्धावर लोटला. रावण गेल्यावर जवळ असलेल्या राक्षसिनींहीं रावणाचे तर्फे पुष्कळ खटपट केली. तेंव्हां सितेनें एकच उत्तर दिलें तें हेंच कीं, माझे नखाचाही स्पर्श रावणास होणार नाहीं मग देहाची आशा कशास करतां? यांचें हें बोलणें चाललें आहे तों त्रिजटा आली आणि तिनें सर्व राक्षसिनी दूर केल्या. इतका प्रकार झाला तरी जानकीस स्वस्थ वाटेना. तिनें आपल्या केशांचा कंठपाश करून आत्महत्येची तयारी केली आणि आतां फास घेणार तों वाम नेत्र आणि भुज स्फुरण पावले. मारुति हें सर्व पाहत होताच. त्यास वाटलें आतां विलंब लावणें घातक आहे. बरें, आहे या स्वरूपानेंच गेलों तर ही राक्षसी माया समजून जानकी विश्वास ठेवील किंवा नाहीं कोण जाणें! खरें स्वरूप प्रगट करावें तर या राक्षसिनी आतांच

रावणा कडे जाऊन लढाईचा प्रसंग आणणार! इतकी उपा
धी उपस्थित करण्या पूर्वी आहे या रूपानेंच हिला क
ळवून पहावें इतक्यानेंच भागले तर पुढील प्रकार करा
वा हें बरें. असें मनांत आणून त्यानें तेथूनच बोलण्यास सुरु
वात केली प्रथम त्यानें दशरथ आणि राम यांचें नातें सांगित
ले नंतर राम आणि जानकीचें नातें, वनांत येण्याचें कारण
वनांत आल्यावर केलेलीं कृत्यें, स्त्री हरण, जटायूची भेट,
पंपासरोवरावर येणें, वालीवध, सुग्रिवाशीं सख्य, उपकार
फेडण्यास्तव सुग्रिवाचा प्रयत्न इत्यादि पूर्व इतिहास
सांगून त्याचा दूत मारुती, ज्यास हनुमानही म्हणतात,
तो मी तुजसाठीं लंका शोधीत आलों आणि रामाझे प्रम
णें शोध लागला, हें आनंद जनक कृत्य त्यास कळविण
आहे तें लौकरच कळेल. इतकें बोलून स्तब्ध बसला. रा
मचरित्र ऐकतांच सीता चकित झाली. वृक्षावर पाहते त
र कोणी दिसेना, तेव्हां तिनें प्रार्थना करतांच मारुतीनें
मूळ स्वरूप धारण करून वंदन केलें व पुढें उभा राहि
ला. त्यास पाहतांच जानकीनें प्राण देण्या करतां जी तया
री केली होती ती सोडून खालीं बसली. तरी हा राव
णा सारखा वेषधारी वानर नसेल कशावरून? असें तिला
वाटलेच. तिची अशी साशंक मुद्रा पाहतांच मारुती समज
ला आणि ह्मणाला खरोखरच मी रामदूत आहे राक्षसी

माया नव्हे, याची साक्ष ही राममुद्रिका देईल. असें बोलू
न मारुतीनें ती पुढें ठेविली मुद्रिका पाहतांच सीतेस
ओळख पटून अत्यंत आनंद झाला. प्रेमाश्रूंनीं डोळे भरू
न आले! आनंद आणि दुःखाची छाया तिचे चेहऱ्यावर दिसा
लागली!! सीतेनें वरचेवर त्या मुद्रिकेकडे पहावें, तिचें चुं
बन घ्यावें, आणि ती आणणाऱ्या मारुतीकडे पाहून प्रेमा
तिशय दाखवावा! अशांत कांहीं वेळ गेला. तेव्हां मारु
ती ह्मणाला मातुश्री, श्रीरामचंद्र आणि आपण एकरूप
च आहांत तरी देहभिन्नत्वामुळें लौकिक व्यवहार केला
पाहिजे. या करतां आपण श्रीराम भेटीस चलावें आणि
मला कृतार्थ करावें. मारुतीचें हें साविनयपूरित भाषण
ऐकून सीतेस प्रेमाचें भरतें आलें. तरी ती विचार करू
न ह्मणाली; बा मारुते, तुझे ह्मणण्या प्रमाणें मी आले अस
ते, परंतु अशा माझ्या येण्यानें रामजन्माचें सार्थक होणा
र नाहीं, हा परस्त्री लंपट मरणार नाहीं, रामाची की
र्ति होणार नाहीं; आणि वाल्मिकाचे कथन व्यर्थ जाईल.
या साठीं माझी खुणगोष्ट रामास सांग आणि माझे डोकीं
तील हें फूल खुणेसाठीं त्यास दे. आणखी असेंही सांग कीं,
एक महिन्याचे आंतच येऊन मला घेऊन जावें. तों प
र्यंत रामध्यानांत ह्या देहाचें कसें तरी संरक्षण करीन.
असें सांगून सीतेनें मारुतीस निरोप दिला.

मारुती सितेचा निरोप घेऊन निघाला परंतु रावणासें
टल्या शिवाय जाणें हें हेरा सारखें होईल तेव्हां कांहि
तरी युक्ति काढून त्यास भेटावें हें बरें. असें मनांत अ
णून त्यानें अशोक वनाच्या कांहीं भागाचा विध्वंस
ला, सहस्त्र स्तंभी राजमंदिराचा नाश केला, व कांहीं रक्षक
मारले. अशा अनर्थामुळें राक्षसी घाबरल्या आणि आरड
ओरडत रावणाकडे गेल्या. रावणानें मारुतीस मारण्या
रता किंकरास पाठविलें परंतु मारुतीनें पहिल्या झपाट्या
स त्याची चांदी आटविली. तो मरतांच विरुपाक्ष, युपा
वगैरे पांच सेनापती ससैन्य मारुतीवर पाठविलें. तितक्य
चाही मारुतीनें निःपात केला! यामुळें रावण फारच
वताळून गेला आणि त्यानें आपला पुत्र अक्ष पाठ
ला. तोही यमपंथीं गेला! तेव्हां इंद्रजित आला आ
त्यानें महा आयासानें ब्रह्मास्त्र प्रयोग करून मारुती
धरले, आणि रावणापुढें उभा केला. मारुती पाशबद्ध
है, आणि रावण शोक क्रोधयुक्त आहे तेव्हां एखादा
यंकर प्रकार घडेल म्हणून इंद्रजितानें सांगितलें कीं,
चें काय करावयाचें तें मंड्यांचे विचारें करावें हें मला
रें दिसतें. कारण हा वानर सामान्यापैकीं नसोन अ
किक पराक्रमी आहे. सबब अविचार होता कामानये.या प्रसं
मारुतीनें ही फार बोधपर आणि सुरस भाषण केलें. पण

वण मतिभ्रष्ट झाला असल्यामुळें "मूर्खा पुढें वाचली गी
ता आणि रात्रीचा गोंधळ बराच होता" या म्हणी प्रमाणें
याचे भाषणाचा कांहीं उपयोग झाला नाहीं. इतकेंच ना
हीं पण यास जाळण्याचा रावणानें जो प्रयत्न केला त्या
चें फल लंका दहन हेंच मिळालें!! लंकेचा कांहीं भाग
दहन करून व सितेचा निरोप घेऊन मारुती अरिष्ट प
र्वतावर गेला आणि तेथून उड्डाण करून आपल्या मंडळीं
त आला. मारुती आपल्या मंडळींत आला आणि तो मोठा
पराक्रम व सीता शुद्धी करून आला यामुळें सर्वांस अ
त्यानंद झाला! सुग्रीव आणि रामलक्ष्मण तर धन्य मारु
ती!! धन्य अंजनी तनय, धन्य वायू आणि वायूसूत, असें वा
रंवार ह्मणत; तें सर्वथैव खरें आहे.

मारुतीचा पराक्रम ज्ञान आणि बुद्धि, या संबधानें इत
कावेळ सांगितलेला इतिहास पुरे आहे, असें मला वाटतें.
आतां रामाचे ठिकाणीं त्याचें प्रेम किती होतें हें सां
गण्यास रामकथेंत अनेक साधनें आहेत. सेतु बंधन, रा
वस मर्दन, लक्ष्मण शक्तीचे वेळीं औषधी आणणें, इ
त्यादि अनेक गोष्टींनीं रामायण भरलें आहे; परंतु ति
कथा सांगत बसण्या इतका अवकाश नाहीं. सबब अ
हिमही वधाचे संबंधाची एक साधी गोष्ट सांगून मी आपलें
भाषण पुरें करतों.

रावणाचे बंधू, पुत्र वगैरे सर्व समरांगणीं पडले. अ
तां पाठीराखा कोणी राहिला नाहीं. व आपणावरही
मरणाची पाळी येणार अशी खात्री पटल्यामुळें रावणानें
शोकास आरंभ केला. तेंव्हां विद्युज्जिव्ह प्रधानानें त्यास
शोक नकरितां अहिमहीची प्रार्थना कराल तर ते कपट
विद्येनें रामलक्ष्मणास नेऊन कालिकेस बळी देतील, आ
णि आपणास संकट मुक्त करतील असी सल्ला दिली.
रावणास ती सल्ला बरी वाटून त्यानें अहिमहीस बो
लावलें आणि ही कामगिरी सांगितली. हें वर्तमान बि
भीषणास समजल्या वरून त्यानें रामास सावध केलें.
रामानें बंदोबस्त केला होता तथापि तो बाह्य होता.
अहिमहीनीं आंत विवर करून व रामलक्ष्मणावर मोह घा
लून त्यांस मंचकासह जें अचानक उचललें तें महिका
वतींत आणलें. ही अहिमहीची राजधानी असल्यामुळें बं
दोबस्त होताच तो चांगला मजबूत केला. इकडे
सुवेळाचलावर सूर्योदय होतांच मंडळी रामाकडे आली.
आणि पाहतात तों तेथें काय आहे? राम नाहीं आणि ल
क्ष्मणही नाहीं! तेंव्हां सर्व चकित झाले! बोभाटा करावा
तर आपले सैन्यांत घोटाळा होऊन रावणास आयतीच सं
धी सापडेल. न बोलावें तर रामलक्ष्मणाविरहित रहून
तरी उपयोग काय? अशा घोटाळ्यांत मंडळी पडली.

तेंव्हां बिभीषणानें सांगितलें अशा घोटाळ्यांत पडून व्यर्थ
शीण करूनका. मारुती तुमच्या हातांत आहे. त्यास रा
माशिवाय चैन पडावयाचें नाहीं; आणि रामाचा शोध
त्या शिवाय लागावयाचा नाहीं. या करितां त्याला महि
कावतीस पाठवून शोध लावावा हें मला बरें वाटतें. ही
कल्पना सर्वांस बरी वाटून त्यांनीं मारुतीची प्रार्थना के
ली. रामकार्य ह्मणजे मारुतीचा तिसराप्राय. त्यानें लाग
लीच रुकार देऊन राक्षसांच्या पावलाच्या खुणे वरून मा
र्ग काढला, आणि नळ, नीळ, अंगद व जांबवंत यांस ब
रोबर घेऊन विवरांत उतरला. विवर फार मोठें आणि
निर्वात असल्यामुळें सर्वांचे प्राण कासावीस झाले. तथापि
तसेंच साहस करून ते सर्व विवराद्वारापाशीं आले. तेथें
शीतळ वारा लागल्यामुळें हे चौघेही चांगले तयार झालें.
त्या दारावर पहारा असल्यामुळें आंत प्रवेश होईना. ते-
व्हां यांनीं यात्रेकऱ्यांचीं रूपें घेऊन जाण्याचा उद्योग
केला. तरी ते दाररक्षक जाऊं देईनात, तेंव्हां त्यांच्याशीं
संग्राम करून एका मकरध्वजाशिवाय सर्वांचे प्राण हरण
केले. मकरध्वज मारुतीचा पुत्र आहे. असें मारुतीचें आ
णि मकरध्वजाचें युद्ध होत असतां अनायासें समजलें.
इतक्यांत मकरध्वजाची आई मगरी येऊन तिनें ब्रह्मचाऱ्या
चे थुंकीपासून पुत्र कसा आणि केंव्हां झाला हें सांगितलें.

इतकेंच नाहीं पण रामलक्ष्मणास बळी देण्याची तय
चालली आहे. तर तुह्मी विलंब न लावतां अगोद
कालिकेच्या देवळांत जाऊन बसा म्हणून मारुतीस
गितलें. तेव्हां मारुती, कालिकेच्या देवळांत जाऊन
ळाचें दार बंद केलें व देवीस पाळथी घालून आपण दे
झाला.

ज्यांना ठग लोकांचा वृतांत आणि कृती माहित आ
त्यांस हें वर्णन ऐकून अतिशयोक्ति वाटणार नाहीं. ज्या का
केस राम लक्ष्मण बळी देण्याचें योजिलें होतें ती देवी ठ
लोकांचे देवी प्रमाणें असल्यामुळें आणि तिचे भक्त राक्ष
ठगच असल्यामुळें त्या सर्व देवालयांत प्रेतें, मांस, अ
आणि शोणित या शिवाय दुसरें काय असणार? रा
लक्ष्मणासारखे पराक्रमी मानव, त्यांतून रावणाचे शत्रू
नुसते शत्रू नव्हत तर कुंभकर्ण, इंद्रजित इत्यादिकांसारख्या
महापराक्रमी, शूर आणि असुरांचा संहार करणारे सापडल्या
वर त्या अहिमहींचे आनंदास काय विचारावें? अहिमहीं
राम लक्ष्मणास फारच मोठा समारंभकरून मोठ्या थाटा
वाद्यांच्या गजरानें, सावकाश, मिरवित मिरवित कालिकेच्या
देवालया पाशीं आणलें. तों देवीचें द्वार बंद! हें पाहत
च मंडळी घाबरली! आणि तिची स्तुती करूं लागली
तेव्हां या देवीरूप मारुतीनें आंतूनच सांगितलें कीं,

ह्मी रामलक्ष्मणास बळी देण्यास आणलेत हें चांगलें के
लें. मी लंकेंतील सर्व बळी खाल्ले पण तुमचे बळीशिवाय
माझी तृप्ति होत नाहीं. मी उग्ररूप धारण केलें आहे.
तें तुमच्यानें सहन होणार नाहीं. या करतां वरील गवा
क्षांतून रामलक्ष्मणास सोडून द्या. आणि काय पूजा करणें
ती तेथूनच अर्पण करा. त्या प्रमाणें अहिमहींनीं केलें;
आणि कधींही न बोलणारी देवी बोलली या आनंदांत
सर्व नाचूं लागले. जे या समारंभाचे वेळीं समंजस व
विचारी लोक तेथें होते; ते हें कांहीं तरी अघटित कृत्य
आहे, रावणाचे लंकेप्रमाणें येथेंही प्रसंग गुजरणार म्हणू
न हळूहळू पाय काढून घेऊन निघोन गेले. या राक्षसां
नीं रामलक्ष्मणा वरील मोहनी काढून त्यांस बळी
देण्यास काढलें, तेव्हां पुष्कळांस वाईट वा
टलें. स्त्रिया तर त्यांचें मनोहर रूप, अनुपम सौंदर्य,
नीट नेटका बांधा आणि कोमळ तनू पाहून लुटपुटल्या. आणि
क्रूर कर्माबद्दल संतापून श्राप देऊन अश्रूही ढाळूं लागल्या!!
महीरावणाची स्त्री चंद्रसेना ही या स्त्री समूहांत होतीच. ती
तर अति मोहित होऊन राम पती मिळेल आणि हा ता
रुण्य बहर लुटण्यात सांपडेल, तर बरें; असें चिंतन करीत
आणि मोहशोकांनीं व्याप्त होऊन उभी राहिली,
असो, अहिमहींनीं रामलक्ष्मणास गवाक्ष दा

... ग्रंथ संग्रहालय; ठाणे. स्थलांत ... वि: १११६१
... १८२६ नों. दि. ९६।६।५०

रांतून लोटून दिलें आणि कृतकृत्यता मान
रामलक्ष्मण देवालयांत पडले आणि पहातात तों देवीचें
फारच विक्राळ असोन तिनें विशाळ वदन पसरलें आ
लळलळीत जिव्हा ग्रास घेण्या करतां पुढें पुढें करीत आ
नेत्रांतून आग्निज्वाळा निघून त्या ब्रम्हांड धग्ध करत
कीं, काय असें वाटे. अगोदरच मारुती जात्याच उग्र
त्यांत वीरश्रीनें फुगलेला! त्यांत रामलक्ष्मणास भिवविण्य
चा उद्योग. मग त्या स्वरूपाचें भयंकरपण काय
गावें? असो. मारुतीरूप देवी भयंकर हा
फाडून रामलक्ष्मणास म्हणते, हे राजपुत्रह
मी आतां तुमचें भक्षण करणार! जर तुमचा कोणी त्रात
असेल तर त्वरित स्मरण करा! देवीचें हें भाषण ऐकतां
राम म्हणाले. मी कोणाला आठवूं? या वेळीं माझे प्राणा
प्राणसखा मारुती असता तर हें संकट आलें नसतें!! त
हे जगज्जननी आदिमाये, माता जशी बाळाचें संरक्षण
रतें तसें आतां तूंच आमचें संरक्षण कर! रामाचे तोंड
हे शब्द ऐकतांच मारुती सद्गदीत होऊन त्यानें रा
चे गळ्यास मिठी घातली!! रामानें मारुतीस पहातांच स
गद्दीत अंतःकरणानें कडकडून मिठी मारली आणि म्हण
ला. हे प्राणसख्या मारुते, मी अनंत अवतार घेतले प
तुमसारखा पाठिराखा, कैवारी, आणि भक्त मला मि

नाहीं. आणि पुढें मिळणारही नाहीं! तुझे उपकारा
अंत नाहीं; व हे कल्पांतींही फिटणार नाहींत!!
भक्ति आणि प्रेमपूर उचंबळत आहे, तों लक्ष्मणानेंही
ऊन मारुतीचे कमरेस मिठी मारली!!

श्रोतेहो, या पेक्षां जास्त तें भक्तीचें लक्षण कोणतें?
म तें काय? आणि असणार तें काय? असो, मारुतीनें इकडे
भक्तिरसाची सीमा केली. तिकडे महिरावण शिव भक्त
सोन वरदी असल्यामुळें त्यास मारणें अशक्य झालें. तेव्हां
ाच्या स्त्रियेस वश करून आणि राम पती करून देतो असें
चन देऊन महिरावणाचें मरण शोधलें आणि रामाकडून त्याचा
ध करवून सुखीं केलें. राम एक वचनी, एकपत्नी आणि एक
णी आहे. तो पर स्त्रियेचा अंगिकार करणार नाहीं हें मारु
स माहित होतें. असें असतांही कार्य साधनार्थ हा लटका
टाटोप केला, तो पुरा करण्याकरितां रामास, चंद्रसेनेच्या
हालांत नेलें. मी रामाचें आणि तुझें सख्य करतों परंतु
द्रसेनेला सांगितलें रामास तुझे महालीं विघ्न झाल्यास तो
सणार नाहीं! आणि चंद्रसेनेचें रामास बसण्याकरितां
यार केलेला पलंग भुंगा लावून इतका पोखरविला कीं,
माचा पाय लागतांच तो मोडून जावा! त्या प्रमाणेंच सर्व घडलें.
मारुतीनें अशा युक्तीनें महीचा वध करवला. कृष्ण अव-
ारीं तुला स्त्री करीन म्हणून रामाकडून वचन देववून त्याचे

[stamps] १५५४८

एकपत्नी व्रत कायम राखलें. चंद्राननेचें कार्य केलें, आ
आपण दिले वचनांतून मुक्त झाला!! अशा महा पराक्रमी, म
कल्पक, धैर्यवान आणि ईश्वरभक्त मारुतीस श्रीरामचंद्र
चिरंजीवित्व दिलें आणि तें लोककल्याणार्थ दिलें य
आश्चर्य तें काय?

महाराज, वरील चरित्रा पासून काय घेण्या सारखें आ
या प्रश्नाचें, उत्तर मारुतीची माता आणि पिता भगवत् भ
आणि पराक्रमी होती ह्मणून मारुती पराक्रमी व भग
भक्त झाला. रामाचे आणि सुग्रिवाचें सख्य करण्यांत शो
कत्व, प्रीति तत्परतां आणि राजकारस्थान व्यक्त केलें. सी
शुद्धीचे कामांत दृढ निश्चय, धैर्य, साहसबुद्धि आणि परा
स्पष्ट करून दाखविला. आणि अहिमही वधाचे कामां
कल्पकता, स्वामि भक्ति आणि प्रसंगावधान हीं उघड झा
हेंच होय. अशाची भक्ति कां करू नये? अलबत करावी
मी ह्मणतों त्याची पूजा करणें, भक्ति करणें, त्याचे चारित्रा
कथन करणें, त्याच्या कृत्यांचें मनन करणें, एकाग्र चित्ता
त्याचें आणि त्यानें ज्याचें ध्यान केलें, त्याचें ध्यान करणें
हें प्रत्येकाचें कर्तव्य आहे. आणि म्हणूनच त्याची पूजा
करावयाची; भक्ति करावयाची, त्याचे आंगचे चांगले गु
संपादावयाचे आणि त्या सारखे ब्रह्मचारी रहावयाचे
श्री समर्थ रामदासांनीं याची स्थापना जागोजाग केली.